

ODKRITJE GORA: STRUKTURNE SPREMEMBE V DOJEMANJU GORA NA SLOVENSKEM DO ZAČETKA 20. STOLETJA

DISCOVERING MOUNTAINS: STRUCTURAL CHANGES IN THE PERCEPTION OF THE MOUNTAINS IN SLOVENIA TO THE EARLY 20TH CENTURY

Borut Batagelj

Zgodovinski arhiv Celje
Teharska cesta 1, 3000 Celje
Slovenija
batagelj@gmail.com

Priljeno: 14.09.2010.
Prihvačeno: 18.10.2010.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 911.3-314(497.5)091

Povzetek

Pogled na gore je bil skozi zgodovinske procese v toku dolgega trajanja podvržen strukturnim spremembam, ki so človeku ta prej z magičnimi silami prepojen svet s pomočjo novih gibanj od 18. do 20. stoletja povsem približale, ga udomačile in naposled privedle do novega odnosa med človekom in gorami. Gore so še v novem veku predstavljale prostor zaznamovan z bojaznijo, strahom, v najboljšem primeru z nezanimanjem. Bile so skrivnosten in neraziskan prostor poln bajk, legend, pravljic ... Iz varne razdalje so jih ljudje videli kot grde bradavice, ki so kazile svet kulturne ravnice. Pravi prelom v odkrivanju gora na Slovenskem so prinesli razsvetljensko navdahnjeni posamezniki, ki so svojo dejavnost razširili v opazovanje, klasificiranje in razlaganje sveta narave. Niso jih zadovoljevale več bogaboječe razlage, ampak so se hoteli sami podati v raziskovanje gora kot terre incognite, kar je pomenilo, da so jih pričeli tudi redno obiskovati. Zanimala jih je flora in favna, preučevali so kamninsko sestavo gora, gore so premerili, jih kartografsko obdelali... Ob tem načrtnem podajanju v gore pa so v njih prepoznali tudi ugodna občutja. Gorskega sveta se niso več bali, ampak so ga začeli občudovati. Svet, ki se je poprej zdel nepomemben in povsem nekoristen, pa je na poti od posameznikov k množicam bil bolj izrazito odkrit šele proti koncu 19. stoletja, ko ga je kot zelo uporabnega prepoznala dominirajoča nacionalistična misel, ki je v gorski svet prinesla potrebo po nacionalnem markiranju. Podajanje v gore ni bilo več stvar radovednega pristopa posameznikov, ampak odraz ideološke afirmacije narodne misli skupnosti. Gorski svet na Slovenskem je na prehodu v 20. stoletje postal prostor reflektiranja družbenih moči nacionalno usmerjenih planinskih društev, ki so z multipliciranjem podob gorskega sveta le-tega dodobra približale širšemu prebivalstvu urbanizirajočih ravninskih področij.

Ključne besede: gore, odnos do gora, razsvetljenstvo, nacionalizem, gornišтво, planinsko društvo

Ključne riječi: planine, odnos do planina, prosvetljenstvo, nacionalizam, planinarjenje, planinsko društvo

Key words: mountains, attitude towards mountains, enlightenment, nationalism, mountaineering, mountaineering society

Uvod

Slovenci se danes pogosto - tudi v pogledu s Hrvaške perspektive - vrednotijo kot alpski narod. Ta podoba ni zgolj stereotipno obarvan pogled od zunaj, ampak je v veliki meri tudi lastna Slovincem samim, kolektivni identiteti in kulturnim vzorcem, ki jim na Slovenskem sledimo. Alpska kultura slovenstva se odraža skozi narodne simbole in mite, ki niso vezani zgolj na alpski del Slovenije, ampak jih lahko - navkljub izpostavljenim lastnim plastem identitete - zaznavamo tudi v primorskem ali panonskem delu Slovenije. Sociolog Boštjan Šaver je ta pojav označil kot "nevidno alpsko kulturo slovenstva", ki kot opojna vlaga napaja skrite koticke slehernega slovenskega doma in hkrati kot kaplja polzi po najbolj vidnih panojih slovenstva.¹ Če se - preden se podam na polje zgodovine - le na kratko dotaknem časovnega konteksta, v katerem sem pripravil pričujoči članek, naj to manifestiranje alpske kulture slovenstva orišem z minulim poletnim primerom svetovnega nogometnega prvenstva 2010, ko smo Slovenci, po potrebi s pločevinko Zlatorog piva, prenose tekem vedno znova pričakali z reklamo mobilnega operaterja, v kateri deček oblečen v dres reprezentance s konturami Triglava na prsih zapoje Kekčevo pesem. Oris te prigode lahko ocenim kot dominanten odraz prevlade te slovenske alpske kulture, ki se ne odraža le kot utrjevanje alpskega značaja slovenstva (kot pred desetletji v času odraščanja moje generacije "planinskega čaja" in smučarskih uspeh), ampak celo kot odraz transformiranja podob, oziroma kot poseben ritual "poslovenjenja nogometa", ki je bil v klišejski percepciji "na sončni strani Alp" pred desetletji precej obremenjen s sintagmo "balkanskega športa". Alpska kultura slovenstva torej še zdaleč ni zgolj odraz geografskega značaja Slovenije.

Toda to je zgolj ilustrativen pozdrav objavi članka s primerom iz sodobnosti. V zgodovinski obravnavi povezav tako daleč v sodobnost nočem in ne bi rad vlekel. Družba se je namreč od prehoda v 20. stoletje, kjer svojo historično obravnavo v prispevku že zaključujem, korenito spremenila. Civilizacijski proces zlitja slovenske identitete z gorami se je z multiplikacijo raznolikih podob intenzivno vtkal v kolektivno slovensko zavest šele v zadnjem stoletju. Namen mojega prispevka je bolj pokazati, kako so se na Slovenskem gore šele začele približevati posamezniku, ne še, kako so postale del slovenskega manifestiranja. Gore ljudem v slovenskih deželah namreč niso bile od vedno tako blizu. V nadaljevanju bi rad prikazal kdaj, zakaj in kako se je ta proces približevanja goram pričel in kako je ta proces potekal od posameznikov k skupinam?

Pogled na gore je bil namreč skozi zgodovinske procese v toku dolgega trajanja podvržen strukturnim spremembam, ki so človeku ta prej z magičnimi silami prepojen svet s pomočjo novih gibanj od 18. do 20. stoletja že povsem približale, ga udomačile in naposled privedle do novega bolj harmoničnega odnosa med človekom in gorami. Poprej tuj in odmaknjen svet je človeku postal blizu.

Toda od vedno ta gorski svet čisto vsem minulim generacijam ni bil povsem tuj. Arheološke raziskave, ki so se v zadnjih desetletjih usmerjale tudi v slovenski alpski svet

¹ ŠAVER Boštjan, *Nazaj v planinski raj: alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2005, str. 13-15.

Slika 1. Pastirji in lovci so prvi zaživali v bolj neposrednem stiku z gorami (Risba Vlasta Kopača, iz: Tone Strojín, *Zgodovina slovenskega planinstva*, Radovljica 2009)

namreč dokazujejo, da je prisotnost človeka v Alpah že zelo dolga. Vendar rekonstrukcije človekovega sobivanja z gorami razkrivajo prednike predvsem in zgoj v nekaterih vlogah, to je kot lovca, nabiralca rude in pastirja.² Tesno so v sožitju z gorami zaživali zgoj redki posamezniki in skupine, tisti, ki so se težkemu in krutemu svetu preživetja v njih znali najbolje prilagoditi. Da se je človek bil življenju v gorah sposoben prilagoditi, pričajo številna arheološka najdišča v Alpah. Za slovensko območje na to kaže že kamenodobno nahajališče Potočke zijalke (1700 m) v pobočju gore Olševe nad Logarsko dolino. Sicer pa je bil gorski svet v zgodovini - vsaj z vidika zapisov - razumljen vedno bolj kot prepreka, ovira ali kot prostor, ki je zamejeval področja življenju bolj prijaznih ravníc, kjer je človekovo preživetje bilo lažje in

veliko bolj lagodno. Poznoantični zapis Pavla Diakona v Zgodovini Langobardov povezan z goro *Mons regis* na današnjem etničnem slovenskem ozemlju lahko prepoznamo v tem kontekstu. Langobardski kralj Alboin se je namreč na poti selitve (568) tega germanskega plemena iz Panonije proti italski ravnici povzpél na goro, od koder se mu je odprl pogled na ravnico, kamor je popeljal svoje pleme v novo domovino.³

Napačno bi torej trditi, da so bile gore vsem ljudem od vedno neznane in povsem odtujene. Neznane in odtujene so bile večini. Pravzaprav so stale tam, kjer stojijo še danes in se jim zato nikakor ni bilo mogoče ogniti - le načini in slogi udejstvovanja v njih so bili precej bolj omejeni, posledično temu pa tudi percepcije ljudi, ki so na gore ob jasnem vremenu gledali z ravnice zgoj od daleč in z varne razdalje. Podoba gora se je intenzivno spremenila šele v zadnjih 200 letih, ko so se vzpostavile povsem nove težnje in načini bolj intenzivnega človekovega približevanja goram.

Gore kot nevarni svet strahu in skrivnostnih sil

Starosvetne podobe nevarnih gora so povsem primerljive s starosvetnimi podobami morja. Pred odkritjem morja kot elementa zdravilnega in poživiljajočega elementa, je slednje predstavljalo mesto strahu. Ne le ko je bilo besno, razburkano in podivjano, tudi ko je bilo

² CEVC Tone (Ur.), *Človek v Alpah. Desetletje (1996-2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.

³ TUMA Henrik, *Pomen in razvoj alpinizma*. Ljubljana: Turistični klub Skala, 1930, str. 20; KOS Milko, *Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1933, str. 25-27; ŠTIH Peter, PERŠIČ Janez, *Problem langobardske vzhodne meje*. V: *Zgodovinski časopis*, št. 35 (1981), str. 340.

mirno, je v ljudeh ob njem vzbujalo psihološki strah, saj so ga videli kot potuhnjen element blizu nevarnosti, smrti, norosti.⁴ Kasneje je prišlo z mehanizmi novega čutnega doživljanja sveta do sprememb. V morju oziroma obmorskem svetu se srečajo elementi vode, zemlje in zraka, kjer se hrepenenje po svobodi, daljavah, harmoniji in lepoti zdijo izpolnjeni.⁵ Podobno je s človekovim odnosom do gora. Gore so še v novem veku predstavljale prostor zaznamovan z

Slika 2. Logarska dolina (Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC_1294, Zbirka grafik krajev)

bojaznijo, strahom, v najboljšem primeru z nezanimanjem. Narava je veljala za lepo in prijetno le tam, kjer je bila udomačena in zarisana s šestilom in ravnilom (npr. ob parkih dvorcev, drevoredih), gore pa so bile povsem izven teh idealov, saj so veljale za neoblikovane, nekultivirane, kaotične ...⁶ Kot je zapisal Henrik Tuma, so jih nekoč popotniki videli kot ogabne.⁷ Poleg tega, da so gore veljale za grde bradavice, ki so kazile svet kulturne ravnice, je k stereotipu o gorah kot znanilcih pekla pripomogla tudi teologija, saj jih je videla kot prisposodbo izvirnega greha ali kot ruševine razpočenega sveta, ki so skazile rajsko ravnico.⁸ V njih so ljudje skozi pogansko perspektivo sicer videli tudi območje svetosti, kjer so bivala njihova božanstva, bile pa so predvsem skrivnosten svet, kamor je človekova domišljija postavljala veliko pravljic, bajk, pripovedk ... Ta vzorec se pojavlja v več različnih kulturnih okoljih in je značilen za mnoge civilizacije na različnih delih našega planeta. V Sloveniji se je to izročilo o predstavi skrivnostnih gorskih sil preneslo predvsem preko ljudskega izročila. Fran Kocbek (1863-1930) je npr. za področje Savinjskih Alp zapisal veliko ljudskih pripovedk o divjih možeh, žalženah, škrtih, čarovnicah, pa tudi pripovedk o zakladih ipd.⁹ Ena od najbolj znanih zgodb ljudskega izročila slovenskih gora pa je verjetno pripovedka o Zlatorogu, divjem kozlu iz katerega vsake kaplje krvi zraste čudodelna zdravilna roža.¹⁰

⁴ DELIMO Žan, *Strah na zapadu XIV-XVIII veka: Opsednuti grad*. Vrnjačka Banja: Zamak kulture, 1982, str. 23-37.

⁵ CORBIN Alain, *Meereslust. Das Abendland und die Entdeckung der Küste: 1750-1840*. Berlin: Verlag Klaus Wagenbach, 1990.

⁶ RAPP Christian, *Im Banne des Pathos: Zur Kulturgeschichte des Bergsteigens*. V: *Sport, Sinn & Wahn: Steirische Landesausstellung 1991*. Graz: Kulturabteilung des Amtes der Steirmärkischen Landesregierung, 1991, str. 144-150.

⁷ TUMA, Pomen, str. 19.

⁸ HAAS Hans, *Die Eroberung der Berge*. V: Hanns Haas, Robert Hoffmann, Kurt Luger (Hg.), *Weltbühne und Naturkulisse. Zwei Jahrhunderte Salzburg-Tourismus*. Salzburg: Verlag Pustet, 1994, str. 29.

⁹ KOCBEK Fran, *Storije: Narodne pripovedke in pravljice iz gornjegrajskega okraja*. Celje: Goričar & Leskovšek, 1926.

¹⁰ Povest je prvič zapisal Karl Deschmann v *Laibacher Zeitungu* leta 1868. V nemščino jo je kasneje upesnil Rudolf Baumbach, v slovensščino pa prvi prevedel Anton Funtek.

Gore so bile v podobah prednikov nevarne, podajanje v njih je sodobnikom pomenilo avanturo brez primere in veliko predrznost. Osvajanje gora je bilo tvegano dejanje, ki je bilo zaradi nepoznavanja tega tujega sveta razumljeno kot podajanje svoje usode v božje roke in nadčloveške nerazložljive sile. Vsakič, ko je takšno človekovo izzivanje spodletelo, se je družba ob vznožju gora le še bolj uverila v to neprijetno starosvetno podobo gora kot prostora strahu in nevarnosti. Ljudje so se gora, kjer je bilo to le mogoče, raje ogibali in večina jih še dolgo v čas moderne ni vzljubila. Stari ljudski rek, katerega so se zakrknjeni dolinci na Slovenskem vedno radi oprijeli, namreč nazorno podučuje, da gora ni nora, ampak je nor tisti, ki gre gor.

Razsvetljenje: Od razumnega k čustvenemu odkrivanju gora

Stare podobe gora so bile pogosto vezane na vraževerja, toda v ta skrivnostni in nerazložljivi svet je postopoma pričela curljati želja posameznikov, da bi ga odkrili, se znebili starosvetnih miselnih predstav o gorah ter jih razložili na podlagi znanja, ki bi ga o njih zbrali. Slovenske gore so najprej v drugi polovici 18. stoletja postale prostor, kjer so svoj nagon po spoznavanju tega sveta tudi v praksi izražali posamezniki, ki jih je zgodovina označila kot razumnike. Slednji so bili prvi, ki so sebi in drugim gore šele začeli odkrivati. Janko Mlakar nam na dokaj pozen začetek odkrivanja gora (ki ga gleda skozi planinstvo) odgovarja zelo preprosto: "Ker ni izšlo planinstvo iz preprostega ljudstva, ampak iz razumništva".¹¹ Prvi taki "planinci" so bili razsvetlensko navdahnjeni posamezniki, ki so ta svet začeli odkrivati, spoznavati, ga raziskovali, opazovati, meriti ... Razsvetlenska ideologija je ob koncu 18. stoletja pri nas otresala z bogaboječnostjo in vraževerji z uveljavljanjem novih znanstvenih pristopov pri obravnavi človeka in narave. Nekaj takih znanstvenikov je tudi pri nas delovalo v krogih, kjer jim je bil omogočen razvoj. Pred razsvetljenstvom čas odkrivanju gora zagotovo ni bil naklonjen. V kontekst popisovanja tega sveta bi sicer lahko uvrstili že kranjskega polihistorja Valvasorja v drugi polovici 17. stoletja, ki se gora z opisi sicer dotakne, toda Valvasor se v njih ne udeležuje. Omenja jih v zvezi s kakšnimi drugimi pojavi bežno, nikakor pa niso gore center njegovih obravnav. Gore pač opiše zato, ker jim z natančnostjo opisovalca glede na geografijo Kranjske ni mogel ubežati.

Pravi prelom v odkrivanju gora na Slovenskem so torej prinesli šele razsvetlensko navdahnjeni posamezniki, ki so svojo dejavnost razširili v opazovanje, klasificiranje in razlaganje sveta narave. Niso jih zadovoljevale več bogaboječe razlage, ampak so se hoteli sami podati v raziskovanje gora kot *terre incognite*, kar je pomenilo, da so jih pričeli tudi redno obiskovati.

V Idrijo, ki je po zaslugi živosrebrnega rudnika postala tudi zunaj monarhije zelo poznan kraj, je poleg tamkajšnjega lekarnarja Scopolija, sicer pomembnega botanika, ki je prehodil precej slovenskih gora, v letu 1766 v službo rudniškega kirurga prišel znameniti bretonski naravoslovec Baltazar Hacquet (ok. 1740-1815). Idrija in Ljubljana, kjer je deloval

¹¹ MLAKAR Janko, 60 let slovenskega planinstva. V: *Planinski vestnik*, let. 1953, str. 209.

kasneje kot profesor anatomije in porodništva, sta mu bili izhodišče za številne ture po slovenskem hribovju in gorah, kjer se je posebej temeljito posvečal kamnoslovju in rudnoslovju, deloma tudi ljudski kulturi¹² in planinski flori. Hacquet je ostro obsojal praznoverje kmečkega ljudstva in bil nenehno v nasprotju z nižjo duhovščino, kateri je očital zaostalost v splošni izobrazbi. Josip Wester nam tako Hacqueta opiše kot pionirja alpinizma v Vzhodnih Alpah, kjer je skušal dognati petrografske sestave v naših hribih in ugotoviti nahajališča rudnin.¹³ Julius Kugy¹⁴ pa je bil še bolj prepričan v Hacquetov veliki pomen slovenskemu planinstvu: "Lahko rečemo, da se zgodovina turistik v Julijskih Alpah, kakor tudi zgodovina vzponov na njih vrhove pričinja z Baltazarjem Hacquetom. Kar je Saussure za Mont Blanc, to pomeni Hacquet za Triglav in dela tega vestnega in genialnega raziskovalca značijo trdni temelj v odkrivateljski zgodovini naše skupine. Hacquet je vršil svoja popotovanja v službi znanosti in sam označuje kot svoj končni smoter, da se da iz narave poučevati."¹⁵ To so bila tudi izhodišča kroga okrog Žige Zoisa, o katerem je Hacquet zapisal, da je bil prvi mecen planinskega gibanja in njegova duša.¹⁶ Iz njegovega kroga izhajajoči Valentin Vodnik naj bi že leta 1795 skupaj z grofom Hohenwartom in jezuitom Pinhakom poskušal osvojiti vrh Triglava,¹⁷ Hacquet je to poskušal v letu 1777.¹⁸ Kot prvostopniki na Triglav iz avgusta 1778 pa so se v zgodovino naposled vpisali: Matevž Kos, Štefan Rožič, Lovrenc Willomitzer in Luka Korošec, ki jih je vodil. K temu osvajanju jih je spodbudil Žiga Zois iz povsem preračunljivih vzgibov, da bi rešili geološke probleme v zvezi z novimi nahajališči rud. Skoraj pozabljeno namreč je, da sta bila Matija Kos iz Jereke in Luka Korošec iz Gorjuš, kot piše Lovšin, rudarja.

Raziskovanje gora pa ni bilo omejeno le na Triglavsko pogorje, kamor je bilo pretežno usmerjeno tudi raziskovanje naše preteklosti, ampak so bili prvi pristopi v istem času opravljeni tudi v sosednjih Savinjskih Alpah. Kot pionirska šteje Boris Režek Scopolijev pristop na Storžič leta 1758 in na Grintovec leto kasneje. Tam je bil leta 1764 tudi botanik Wulfen, Franz

Slika 3. Baltazar Hacquet (ok. 1740-1815) (iz: Tone Strojín, *Zgodovina slovenskega planinstva*, Radovljica 2009)

¹² Glej: NOVAK Vilko, Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura. V: *Traditiones*, let. (1973), št. 3, str. 17-68.

¹³ WESTER Josip, *Baltazar Hacquet. Prvi raziskovalec naših Alp*. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, 1954, str. 17, 18.

¹⁴ Hacquet je bil za Kugyja življenjsko usoden, saj je slednji vse svoje življenje posvetil iskanju njegove rože mogote, domnevne "Scabiose Trente", ki jo je Hacquet opisal. (WESTER, Hacquet, str. 18) Glej tudi: Scabiosa Trenta. V: KUGY Julius, *Iz življenja gornika*. Maribor: Obzorja, 1968, str. 35-49.

¹⁵ WESTER, Hacquet, str. 9.

¹⁶ LOVŠIN Evgen, *V Triglavu in njegovi soseščini*. Ljubljana: Samozaložba, 1944, str. 91.

¹⁷ *Planinski vestnik*, leto 1895, št. 3, str. 43.

¹⁸ LOVŠIN, *V Triglavu*, str. 99.

Hohenwart pa je po Savinjskih Alpah pogosto hodil v 90-tih letih 18. stoletja.¹⁹ Zelo zanimiva je morala biti ob številnem spremstvu tudi ekspedicija nadvojvode Ivana, ko je iz najbrž razkošno vzpostavljene baze v Logarski dolini leta 1825 z lokalnimi vodniki stopal na Ojstrico.²⁰

Zoisov krog je torej v gore pripeljalo raziskovalno poslanstvo, podobno Hacqueta in Valentina Staniča, a vedno bolj je pri vseh teh raziskovalcih planin v njih začela vreti poleg sle po sistematičnem znanstvenem raziskovanju in razumskem doživljanju gora tudi sla po novih emotivnih doživetjih planinarjenja. Usmerjenost Zoisa k literarnemu ustvarjanju, po drugi strani pa tudi njegova ohromelost in gibalna oviranost, je najbrž še bolj tlela v hrepenenju, da mu "njegovi planinci" tešijo radovednost tudi v bolj subtilnem izražanju. V ta čas padejo namreč tudi prvi poskusi slovenskega pesništva, ki se je z Vodnikovim *Vršacem* prvič dotaknilo tudi gora.²¹

Zanimiva osebnost iz časa odkrivanja gora je bil tudi Valentin Stanič (1774-1847), kateri je v pregledih slovenske planinske zgodovine označen kot "planinec svetovnega imena".²² V njemu posvečenih člankih in monografijah se ga je trdno oprijel naziv "prvega alpinista v Vzhodnih Alpah".²³ Za njegovo veliko ljubezen do gora je bilo odločilno desetletno šolanje v Salzburgu, kjer so s svojim razsvetljskim, tudi v gore usmerjenim duhom, nanj močno vplivali Vierthaler, Schiegg in Schallhammer. Kot Schieggov pomočnik se je leta 1800 Stanič udeležil ekspedicije na Veliki Klek (Grossglockner, 3798 m) in po več neuspešnih poskusih zavzetja vrha, je prav Staniču (Schiegg mu je zaupal tudi priprave za merjenje vrha) in štirim tesarjem, ki so na vrhu postavili križ, uspelo prvenstveno dejanje. Za vzhodne Alpe je bilo to dejanje povsem primerljivo z zavzetjem Mont Blanca v zahodnih Alpah in zato so bili s tem dejanjem po besedah Hansa Fischerja "položeni temelji alpinizma v vzhodnih Alpah".²⁴ Da pa v nazivu prvega alpinista na gre zgolj za simboliko dejanja osvojitve najpomembnejšega vrha vzhodnih Alp, kažejo še drugi Staničevi vzponi v številnih gorah okrog Salzburga, med drugim tudi prvenstveni vzponi na Hochstaufen (1771 m), Göll (2518 m) in Watzmann (2714 m).²⁵ Karakter Staničevega planinstva je nazorno opisal Evgen Lovšin: "Čeprav so znanstveni nagibi verjetno zvalili Staniča na visoke gore, saj je, kolikor je znano, petnajst let prenašal merilne instrumente po gorah, saj je imel alpinet v Nonnbergu in bil tesno povezan s takratnimi znanimi fiziki in botaniki, ki so delovali v Vzhodnih Alpah, vendar menimo, da so v njegovem planinskem delovanju bolj in bolj prevladovali čisti alpinistični nagibi. Še so tu želje po odkritju novega v znanosti, vendar hrepenenje, preplezati čim več gora, priti prvi (sic!) na še neosvojene višine, se vedno bolj stopnjuje v njem /.../ V Bohinju je z neko nevoščljivostjo zvedel, da sta bila nedavno dva kaplana²⁶ iz Bistrice in Srednje vasi

¹⁹ REŽEK Boris, *Stene in grebeni*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1959, str. 21.

²⁰ Prav tam, str. 24.

²¹ VODNIK Valentin, Vršac. V: KOS Janko (Ur.), *Valentin Vodnik: Zbrana dela*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973, str. 253. "Na Vršac mi stopi in sedi, / neznan svet se teb odpre, / glej, med sivo plešo v sredi / zarod žlahtnih zelj cvete..."

²² *Stoletje v gorah*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992, str. 8.

²³ KLINAR Stanko (Ur.), *Valentin Stanič. Prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*. Ljubljana: Planinska založba, 2000.

²⁴ LOVŠIN Evgen (Ur.), *Valentin Stanič. Prvi alpinist v vzhodnih Alpah*. Ljubljana: Planinska založba, 1956, str. 37.

²⁵ Prav tam, str. 38, 39.

²⁶ Najslavnejši bohinjski vodnik Anton Kos je septembra (slab mesec pred Staničem) vodil Ivana in Jakoba Dežmana na Triglav. Vrh je osvojil le Jakob Dežman. Glej v: *Stoletje v gorah*, str. 8.

Slika 4. Slika Marka Pernharta, *Panorama s Stola I, Pogled proti Kranju in Ljubljani* (Narodna galerija, Ljubljana)

na Triglavu.”²⁷ Poleg volje po zdravem in močnem izživljanju, lastnem mlademu človeku, poleg strasti po tveganju in borbi po premagovanju nevarnosti, je pri Staniču, osebnosti, v katerem so se harmonično združevale številne dejavnosti,²⁸ v njegovem planinarjenju nekaj prostora našlo tudi občudovanje lepote narave. S Triglava je “obžaloval pajčolan oblakov”, v katerega se je vrh zavil in zoprni oblaki so zakrili njegovim “očem svetišče narave” ali pa na Göhlu: “... s kakšnimi besedami naj izrazim ognjeni čar sonca, ko vzhaja iz oceana ravnin! Oko vse prevzeto strmi in človeku, skoraj nezavedajočemu se sebe, je pri srcu tako tesno, tako dobro.”²⁹

Prehodno obdobje: od individualnega k množičnemu odkritju gora

Na poti prehajanja obiskovanja gora od posameznikov k večjim skupinam stojijo še številni drugi razlogi. Razlogi, ki bi spreminjali pogled na planine iz gospodarskih vzgibov, še niso prodrli, četudi je v časopisju mogoče tu in tam zaslediti tudi zapise, ki so se orientirali na pospeševanje specifičnih panog, kot je npr. visokogorsko sirarstvo.³⁰ Vendar v teh zapisih ne gre razločevati mentalnih sprememb v strukturnih pogledih dojemanja gora.

Skozi 19. stoletje pa so se gore kot prvotno zatočišče praznoverja vedno bolj približevale tudi vernikom. Pravzaprav se je to pojavljalo že stoletja prej, saj je slovenska krajina na lažje dostopnih gorah predvsem pa po hribi in hribčki bližje urbanim okoljem že dolgo bila posejana s svetišči in cerkvicami. Kar nekaj gora s svojimi cerkvicami je že zgodaj postalo

²⁷ LOVŠIN, *Valentin Stanič*, str. 44.

²⁸ “Pesnik, pisatelj in prevajalec, učitelj in vzgojitelj, prosvetni in socialni delavec, duhovnik, zdravnik, tiskarnar in razširjevalec slovenske knjige, umni kmetovalec in rokodelc, prosvetljenec, fizik, zemljepisec, veleturist in planinski pisatelj, človekoljub, ljubitelj živali in cvetja.” v: LOVŠIN, *Valentin Stanič*, str. 11.

²⁹ Prav tam, str. 44.

³⁰ S planin Predarlskih. V: *Kmetijske in rokodelske novice*, let. 31 (1873), št. 34, str. 272.

znamenito romarsko središče, npr. Svete Višarje (1792 m) nad Trbižem menda že v 14. stoletju. Gore so postale in vzdrževale podobo tesnega simbola med zemeljsko stvarnostjo in onostranstvom. Gotovo ima to kaj opraviti s predstavo, da je prostor, kjer se zemlja najvišje dotika neba, obdarjen z neko sveto nadnaravno silo. Matija Vertovc nam v prvi polovici 19. stoletja s perspektive duhovnika razkriva različne motive, ki so vodili človeka h goram. V perspektivi slovenskega romarja razlaga, da so "že v nekdanjih časih pobožni Slovenci zlo radi na hribih in gorah Božje veže zidali, čast Bogu v njih skazovali." Romarjem k Sv. Hieronimu na Nanosu leta 1820 je povedal, da je ob lepem vremenu na praznik to božjepotno svetišče obiskalo tudi prek 2.000 ljudi. Pri Vertovcu pa lahko prepoznamo tudi spremembo v religioznem dojetanju gore, ki je večna in sama po sebi božje delo ter prizorišče zблиževanja z bogom - torej nič več ne kazi kulturne krajine. Vertovec pa tudi jasno nakaže, da romanja na gore nimajo več zgolj verskega pomena. Obenem gre v njegovi pridigi namreč razbrati tudi povsem posvetne razloge zdravega sproščanja, saj, človek "truden velicih domačih skerbi, sit, nejevoljin pretžkih butar, - iše miru in pokoja, - in ker ga spodej na svetu ne najde, beži gor na visoko goro v svojo sladko tolažbo ..."31

Podobno približevanje goram se kaže tudi v pogledu na pesmice, katere so se otroci nekoč učili v šolah. Primer objavljenih pesmic *Na goro* iz leta 1866³² in *Na planino!* iz leta 1872³³ še vedno odraža na gori občutenje božje bližine, po drugi strani pa glasno v strme bregove vabi tudi srce k odkrivanju naravnih lepote, t.j. cvetic, ptičjega petja ...

Že pred več kot sto leti, ko so za nazaj opažali spremembe v pogledih na svet, so znali razložiti, da je podajanje v alpski svet poleg znanstvenih razlogov botrovalo tudi ugodno občutje.³⁴ Zdolgočaseno plemstvo so ugodno občutene izkušnje vodile v naročje narave tudi že pred razsvetljensko dobo,³⁵ toda še bolj se je človek z naravo zблиžal skozi romantične poglede na okolje zunaj mest. Poseben odnos do narave je meščanstvo razvilo skozi bidermajer, ki ni le umetniški slog, ampak kar življenjski stil, ki se skozi represijo Metternichove predmarčne dobe kaže kot beg v zasebnost. Bidermajer ponazarja zavest o meščanstvu, uteleša pa tudi njegove težnje. Z bidermajerskim slikarstvom se prvič izrazito izpostavi krajina, v njenih upodobitvah pa dobijo pogosto prostor tudi gore. Slikarska krajina ponudi vsaj dve analizi, na eni strani pomeni geografsko racionalno slikanje panoram, kakršne je slikal Marko Pernhart (1824-1871), po drugi strani pa odraža idilični meščanski pogled poln hrepenenja po prvinski naravi. Na refleksije o zблиževanju z idilično naravo pa lahko naletimo tudi v več primerih besedne umetnosti, saj so pisatelji in pesniki vedno bolj iskali snovi za svoja dela proč od mestnega vrveža. Zapisane in natisnjene besede ali pa naslikane krajine z gorami so postopoma našle pot do vse več publike in v njej gotovo našle vsaj odziv, če že niso sodobnikom mentalno predrugačile in približale idiličnih podob gora.

³¹ VERTOVČ Matija, *Shodni ogovori*. Ljubljana, 1850, str. 54-59.

³² NEDVED Anton, *Pesmi za mladost*. Dunaj: C. kr. Založba šolskih bukev, 1866, str. 41.

³³ ZIMA Janez, *Telovadba v ljudskejši šoli*. Ljubljana, 1872.

³⁴ HINTNER Florian, Eine Krainer Bergfahrt vor hundert Jahren (Feuilleton). V: *Laibacher Zeitung*, 7. 10. 1896.

³⁵ Rousseaujev klic "vračanja k naravi" se tako v zahodni literaturi npr. izraža skozi pisma moža otoplega od rokokojskega življenjskega stila. Glej: ROUSSEAU Jean Jacques, *Julija ili Nova Heloisa*. Split: Logos, 1984.

Slika 5. Vrh Triglava na nemški razglednici, okrog 1900 (iz: Pozdravi iz slovenskih krajev, Ljubljana 1990)

Kot občudovalca narave in pripadnika romantičnega segmenta k večplastni planinski misli 19. stoletja lahko uvrstimo tudi Juliusa Kugyja (1858-1944). Kot lahko iz njegove življenjske poti in planinske literature spoznamo, je njega gora k sebi klicala v glavnem zaradi želje po opazovanju in tešenju z estetskim.³⁶ Kugy je bil predan častilec Julijskih Alp, ki je zapisal, da njegovo gornišvo korenini v ljubezni do narave.³⁷ Bolelo ga je, ko je gledal, kako je s časom človek vedno večkrat v gori iskal plezalskih odrov, namesto da bi iskal njeno dušo. Privlačnost planinstva je njemu lastna v izrazitem pesniškem odzivanju na lepote narave, ki v gorah še posebej močno učinkujejo. Če bi odšteli večje planinske opise angleških gornikov, je bil bržkone prvi, ki je navadni potopis vzdignil na visoko umetniško raven, s tem ko je spojil svoje planinarjenje s pripovedjo v razmišljajočih in čustvenih besedah: "Gornišvo mi je bila srčna zadeva. Prišlo je kakor klic in jaz sem mu sledil. Kaj več o tej stvari ne morem povedati."³⁸

Seveda je na zgoraj omenjene številne pionirje v njihovi planinski dejavnosti vplival kup dejavnikov, ki so vodili skozi njihovo pot, od temeljnih življenjskih prelomnic, ki so jih vodile v izbiro različnih krajev in narave poklicnega delovanja, do tistih bolj trivialnih vsakodnevnih dogodkov in naključij. Poslanstva naravoslovnih spoznanj, avanturizma, estetike itd. so se večkrat mešala in dopolnjevala z drugimi, jasno pa je, da je vsem pionirjem planinstva hrbet morala kriti zadostna finančna osnova, saj jim planinarjenje ni rojevalo le novih stroškov (eden glavnih je bil plačilo vodnika, saj je brez njega v predstavah 19. stoletja hodil v gore le blaznež), ampak jim je prineslo tudi izpad dohodka, ki bi ga v tem času bili v mestnem okolju deležni. Kot drugo pa je bila zelo odločilna sama bližina gora, saj je na zgoraj omenjene mentalne spremembe zblíževanja gora odločilno vplivala sama oddaljenost od tega sveta.

³⁶ Naknadno je bil Kugy posrkan tudi v nacionalno zmešnjava osvajanja gora in četudi je bil ta Tržčan deležen nemške vzgoje, se ga je po potrebi kot vnuka slovenskega patriota Ivana Vesela Koseskega označilo tudi kot "v notranjosti našega človeka". LOVŠIN, *V Triglavu*, str. 154.

³⁷ KUGY, *Iz življenja gornika*, str. 13.

³⁸ Prav tam, str. 8. Glej tudi: Sprema beseda v: KUGY Julius, *Pet stoletij Triglava*. Maribor: Obzorja, 1973, str. 377-386.

“Brata Dežman bi ne bila šla nikdar na Triglav, če bi ne bila kaplana v Srednji vasi, in Vodnik bi ne bil zapel: ‘Na Vršac stopivši, sedi...’, če bi bil ‘pasel duše’ kje na Krškem polju namesto na Gorjušah.”³⁹ Gorski svet pa se je osrednjim centrom slovenskega kulturnega življenja, kot sta bila npr. Trst in Ljubljana, izrazito približal šele z železnico. Slednja je zagotovo odigrala enega ključnih elementov v približevanju gora geografsko bolj oddaljenim posameznikom in skupinam. Po gorenjski (1870), kamniški (1891) in bohinjsko-turski železnici (1906),⁴⁰ se je tako vse pogosteje ob večerih na mestne kolodvore vračalo več mladih fantov v dokolenkah, z dolgimi palicami v rokah in cvetjem za klobuki. Slednji so bili še dolgo v devetdeseta leta 19. stoletja pravi posebneži. Janko Mlakar je zapisal: “Če bi vprašal, kdo so ti mladeniči, bi jih od desetih devet odgovorilo: ‘Norci!’” Vpričo razmer in malomeščanskosti jare ocilindrane gospode na slovenski periferiji, ki se je imela za izletnike že, če se je s kočijo odpravila v gostilno na rob mesta ali si pripravila zajtrk na travi, je bilo to tedaj še povsem normalno.

Nacionalni boj za gore in vstop gora v kolektivno identiteto

Posameznikova želja po udejstvovanju v gorah je dobro napovedala razvijanje planinske kulture, temeljno osnovo za množično ukvarjanje s planinstvom pa je dala šele institucionalizacija planinstva. Prvi primeri institucionaliziranega planinstva so vezani na Angleže v švicarskih Alpah. Leta 1857 je v Londonu nekaj elitnih aristokratov in intelektualcev ustanovilo *Alpine Club*.⁴¹ V Alpah so Angleži našli nov duh evropske celine, ki jih je tako kot odkrivanje antičnih korenin evropske civilizacije zelo vlekel proč od njihovega *spleena*. Člani *Alpine Cluba*, ki so se v vrhove podajali v okolju, kjer je veljalo, da “do 1.600 m gredo krave, do 2.000 koze, do 2.500 gamsi, višje pa norci”,⁴² so nove svetove odkrivali pod geslom, kjer je volja, tam je pot. Takšna društva so se registrirala kasneje tudi na celini, leta 1862 avstrijski *Alpenverein*, 1863 švicarski *Alpen Club* in italijanski *Club Alpino*, 1869 nemški *Alpenverein*, leta 1874 pa že tudi v slovanskem svetu, med Hrvati in Poljaki.

Planinske organizacije so se v naših retrospektivnih pogledih vedno predstavljale kot narodne, četudi to za prva leta organizacije planinstva na Slovenskem nikakor ne bi mogli trditi. Že pri ustanavljanju avstrijskega *Alpenvereina* in ob njegovem začetnem delovanju sta bila namreč v letih 1863-1864 na Dunaju aktivna tedaj dva Slovenca, Vincenc Klun in Marko Vincenc Lipold,⁴³ ki pa sta glede na njuno kasnejšo vlogo v politični narodno razburkani sceni bila prezrta. Podobno so bili poskusi ustanovitve društva “*Triglavski prijatelji - Triglav Verein in Wochein*” v letu 1872 nadnacionalno usmerjeni.⁴⁴ Celu ustanovitev kranjske sekcije

³⁹ MLAKAR, 60 let, str. 209.

⁴⁰ ROZMAN Franc, Gorenjska. V: *Pozdravi iz slovenskih krajev*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 172-223.

⁴¹ TUMA, *Pomen in razvoj alpinizma*, str. 21.

⁴² MLAKAR, 60 let, str. 209.

⁴³ Režek poroča, da je Lipold (1816-1883) na Grintovec pristopil pred letom 1860, na prvem občnem zboru avstrijskega planinskega društva na Dunaju leta 1862 pa je imel predavanje o solčavskih in kamniških planinah. REŽEK, *Stene in Grebeni*, str. 324.

⁴⁴ KERMAVNER Dušan, Iz predzgodovine slovenskega planinskega društva. V: *Planinski vestnik*, let. 20 (1964), str. 102-108.

leta 1874 tedaj že združenega *Deutscher und Österreichischer Alpenvereina* (DÖAV) kaže še vedno nadnacionalno strukturo. Objavljen imenik članov v društvenem glasilu namreč priča, da so v društvu sicer že bili vidno prisotni kasneje zagrizeni Nemci, a med njimi najdemo tudi deklarirane Slovence pa tudi take, za katere planinska dejavnost ni bila najbolj značilni odraz njihovega karakterja.⁴⁵ Kranjska podružnica DÖAV je imela v snovalnem odboru tudi Alfonza Moschèja in Alojza Valento. Podružnica je bila leta 1878 razpuščena in 1881 ob vnovični oživitvi je bil Moschè še vedno zraven pri konstituiranju, toda nemška večina je takrat napela mišice, vodstvo pa je prevzel vodja kranjskega nemštva renegat Karl Deschmann, ki je iz obnovljenega društva ustvarjal tudi središče izobraževalnega in zabavnega društva.⁴⁶ Društvo je poslej zelo izrazito vodila nemška nacionalna misel. Deschmann je bil izredno agilni vodja, tako da je sekcija v času njegovega predsedovanja do 1889, ko je umrl, med zimo pripravila v Ljubljani vsaj ducat predavanj. Tudi drugi vodje sekcije so bili prizadevni in nemško usmerjeni: Ottomar Bamberg (1871-1877), Karl Deschmann (1881-1889), Anton Ritter von Gariboldi (1890), Emil Bock (1891-1903), Fritz Suppan (1904), Rudolf Roschnik (1905-1910) in Heinrich Ludwig (1911-1918).⁴⁷ DÖAV je bil s svojimi sekcijami gigantska organizacija, ki je s sekcijami na Slovenskem v času po vzpostavitvi nacionalne radikalizacije predstavljal graditelja nemškega mostu do Jadrana. Četudi to iz društvenih pravil ni prav v ničemer razvidno,⁴⁸ so organizacijo kot sovražno brez dvoma videli Slovenci. Če v pregledu statistik v glasilu DÖAV ocenimo stanje iz leta 1894, t.j. leto po ustanovitvi Slovenskega planinskega društva (SPD), je DÖAV imela tedaj v celotnem območju delovanja 200 sekcij s skupaj 29.286 člani, od teh jih je bilo 116 sekcij v nemških deželah, 84 pa v avstrijskih deželah (s skupno 9.399 člani). Za slovensko ozemlje so pri nas delovale: primorska sekcija ustanovljena leta 1873; kranjska sekcija, ustavljena 1874, razpuščena 1878 in na novo ustanovljena 1881; mariborska sekcija, ustanovljena 1876; celjska sekcija, ustanovljena 1884; goriška sekcija, ustanovljena 1888 ter kočevska sekcija, ki je bila ustanovljena v letu 1894.⁴⁹ Leta 1907 se je od kranjske izločila še jeseniška sekcija, ki je prevzela Karavanke.

Nemci, ki so imeli v slovenskih deželah tudi močan gospodarski vpliv, niso težko pridobili potrebnih sredstev in so hitro markirali poti in nabijali nemške napise, tako da so obiskovalci gora dobili vtis, da so na nemškem ozemlju.⁵⁰ Janko Mlakar je stanje pred vzpostavitvijo SPD takole orisal: "Nemški turist, ki je bil namenjen v Triglavsko pogorje, je navadno izstopil na Dovjem, ko je sprevodnik zaklical: 'Langenfeld, aussteigen!' Pri Šmercu je bil nemško postrežen. Če je najel vodnika, je bil lahko o njem prepričan, da je rojen Nемеc. Govoril je namreč pristno nemško koroško narečje. Hodil je po nemškem 'alpenvereinwegu', tu in tam je videl na kaki skali napisano z velikimi črkami DÖAV, prenočil je v nemški koči, zapisal se vrh Triglava v nemško knjigo. Ko se je vrnil s ture je na postaji zopet vstopil,

⁴⁵ *Zeitschrift des DÖAV*, let. 1874, (Band 5), str. 88-89.

⁴⁶ KERMAVNER, Iz predzgodovine, str. 107, 156.

⁴⁷ Steiermärkisches Landesarchiv, tipkopis v knjižnici: PLAUTZ Oscar, Die Deutschen in Krain, str. 304-315.

⁴⁸ Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava dravske banovine, Upravni oddelek, Serija društvenih pravil po katastru, št. 148, Statuten der Section "Krain" des deutschen und österreichischen Alpenvereines (15. 1. 1883).

⁴⁹ *Zeitschrift des DÖAV*, let 1894, (Band 25), str. 372 dalje.

⁵⁰ *Planinski vestnik*, let. 33 (1933), št. 6-7, str. 169.

ko ga je sprevodnik opomnil: 'Einsteigen!' Tako se je tujec počutil v naših planinah kakor doma, mi pa, ki smo hodili tudi po nemških potih in prenočevali v nemških kočah, smo se čutili tujce na domačih tleh."⁵¹ Iz tega občutenja se je torej nacionalni boj prenesel torej tudi v poprej nedolžne gore. Glavno sredstvo markiranja po prej nezanimivi zemlji je bilo trasiranje poti ter postavljanje zavetišč in koč. Glavna fronta boja se je bila v Savinjskih Alpah, na simbolnem nivoju pa predvsem v Triglavskem pogorju. Eden glavnih mejnikov naj bi bilo leto 1887, ko je postavila kranjska sekcija DÖAV pod Triglavom prvo večjo zidano stavbo v naših Alpah.⁵² Na otvoritvi koč se je znašel tudi Henrik Tuma, ki je opisal, kako je Deschmann ob koncu svojega slavnostnega govora⁵³ stegnil roko proti Triglavu in dejal: "Und du, Altvater Triglav, strecke deine Hand schützend über unser Deuschtum!"⁵⁴ Besede natančno definirajo, da Triglav ni bil nikoli samo slovenski simbol, ampak tudi nemški. Še več, slikan ni zgolj kot simbol, ampak celo kot očak nemštva. Triglava v nacionalnem boju v gorah tako ni zaznamovalo le poveličevan Aljažev nakup zemljišča v slovenskem interesu (1895), ampak tudi nemški apetiti. Če je Triglav skozi poimenovanje nemškega časopisa za slovenske interese še v 1860-tih pomenil nekakšen simbolen nadnacionalen most,⁵⁵ se je v 1880-tih njegov simbolni pomen predstavil izrazito v polje nacionalnega. Nemški planinci so tako na svoji zabavi leta 1903 v ljubljanski *Kazini* postavili celo nekakšno umetno špico Triglava.⁵⁶ Poudariti gre, da je torej šlo predvsem za simbolno vojno, ki je imela zveličavno vrednost. Vsako dejanje v lastnem ali nasprotnem taboru je bilo kmalu izkoriščeno v (proti) propagandne namene.⁵⁷ V gorski svet so se prenesli modeli ravnanja iz dolin, ljudstvo se je vse bolj polariziralo po nacionalnem ključu in tudi gore so se naposled razdelile po geslu "svoji k svojim", kar bi najbrž gotovo odrazila tudi analiza vsebine vpisov v knjige planinskih koč.⁵⁸

Slovenski narodni vodje so razmeroma zelo pozno spoznali, kaj planinstvo lahko prinese ne le posamezniku, ampak tudi narodu. Tudi spodbuda češkega kolega Jana Lega, ki je svetoval ljubljanskemu Sokolu, da si ustanovi planinski odbor, ni zalegla.⁵⁹ Ivan Tavčar se je tako morda še dolgo v starost kesal, da je družčini planinskih Piparjev delil priimke, ki niso bili nič kaj laskavi.⁶⁰ Toda prav družčina Piparjev⁶¹ je bila tista, ki je naredili zadnji korak k ustanovitvi SPD, ko so si na Stolu leta 1892 zaobljubili, da ne nehajo, dokler se ne ustanovi slovensko planinsko društvo. Obljubo s Stola so Piparji začeli razširjati med znanci in kmalu navdušili z

⁵¹ MLAKAR, *60 let*, str. 213.

⁵² Triglavhütte, kasneje Deschmannhaus, danes Staničeva koča.

⁵³ Kermavner sicer glede na objavo govora v *Laibacher Zeitung* v Deschmannovem govoru ni zaznal nacionalne prenapetosti. KERMAVNER, *Iz predzgodovine*, str. 209.

⁵⁴ TUMA, *Pomen in razvoj alpinizma*, str. 48, 49.

⁵⁵ Prim.: ŽIGON Tanja, *Nemški časnik za slovenske interese - Triglav (1865-1870)*. Ljubljana: Knjižica Kronike, 2004.

⁵⁶ *Laibacher Zeitung*, 17. 1. 1903.

⁵⁷ Šlo je za nacionalno markiranje gora in nič kaj več od tega, saj dejstvo, da se je v omenjeni koči letno vpisalo 68 (1888), 82 (1889), 105 (1892), 276 (1895), 224 (1897), s številkami ravno ne povečuje propagandnih vložkov. Glej: *Laibacher Zeitung*, 20. 1. 1890; 14. 1. 1893; 22. 1. 1898; 19. 10. 1895. Za primerjavo je vpis v knjigo koč pod Velikim Klekom (Grossglockner) v letu 1895 naštel 3.000 planincev.

⁵⁸ Leta 1895 se je v knjigo Dežmanove koč vpsal vsega en član SPD. *Laibacher Zeitung*, 19. 10. 1895.

⁵⁹ LOVŠIN, *V Triglavu*, str. 187.

⁶⁰ *Planinski vestnik*, let. (1933), št. 6-7, str. 168.

⁶¹ *Planinski vestnik*, let. (1933), št. 6-7, str. 171-175.

idejo tudi nekaj vplivnih osebnosti,⁶² tako da je po več predhodnih posvetovanjih in sestankih na občnem zboru v Ljubljani *Pri Maliču*, 27. februarja 1893 naposled le prišlo do ustanovitve SPD. Kot so zapisali v društveni statutu in kot je to objavilo v svoji prvi številki osrednje glasilo SPD *Planinski vestnik*, je SPD rodila domoljubna želja, da bi Slovenci bolje spoznali lepoto širne svoje domovine in jo potem toliko bolj znali ljubiti.⁶³ Slovenci so tako kot zadnji narod v Alpah

Slika 6. *Otvoritev Kocbekove kočice na Molički planini, 1894 (iz: Tone Stroj, Zgodovina slovenskega planinstva, Radovljica 2009)*

ustanovili svojo gorsko “narodnoosvobodilno” organizacijo. Učinkovitost Osrednjega društva v Ljubljani pa bi bila veliko slabša, če se tudi po drugih krajih ne bi kmalu ustanovile sekcije, ki so razmere na konkretnem terenu veliko bolje spoznale in urejale.⁶⁴ Gotovo pa so k slovenskem pečatu goram še največ vplivali požrtvovalni posamezniki, kot je bil denimo župnik na Dovju, Jakob Aljaž (1845-1927), ki je s svojo iznajdljivostjo in odločnostjo v Triglavskem pogorju na simbolni ravni dosegel, da je to dobilo povsem slovensko podobo.

Na Julijske Alpe pa se je poleg nemškega pritiska z zahoda (sicer manj intenzivno) vzpostavljala tudi italijanski pritisk. Leta 1883 se je v Trstu ustanovila *Societa Alpina delle Giulie*, ki je poudarjala iredentistični moment, saj naj bi že po imenu samem bile Julijske Alpe dediščina njihovih proslavljenih rimskih antičnih prednikov. Vendar se je do konca prve vojne njihova vloga omejevala bolj na poitalijančevanje imen vrhov. Z intenzivnim in dolgoletnim delom na področju imenoslovja jim je močno protiutež vzpostavljala Henrik Tuma.⁶⁵ Poleg Tume pa se je kot prizadeveni organizator v slovensko primorsko planinstvo zapisal še Karel Triller z delom v soški podružnici SPD v Tolminu. Živahnim podružnicam v Tolminu, Cerknem, Ajdovščini in odseku soške podružnice v Gorici je naposled uspelo, da so goram, predvsem pa manjšim hribom v okolici dale “slovansko lice”.⁶⁶

⁶² Simona Rutarja, Frana Orožna, Ivana Macherja, Vinka Borštnerja, Vlada Foersterja, Sokliča, Ivana Hraskyja, Antona Mikuža, Josipa Mandlja in druge.

⁶³ *Planinski vestnik*, let. (1895), št. 1, Društveni statut.

⁶⁴ *Planinski vestnik*, let. (1933), št. 8-10, str. 349-354. Poleg Osrednjega društva sta se še v istem letu osnovali prvi dve podružnici, Kamniška in Savinjska (1893). V desetih letih je bilo osnovanih podružnic že enajst: Radovljiška (1895), Soška (1896), Češka (1897), Kranjska (1899), Posavska, Ziljska (obe 1900), Podravska (1901), Kranjskogorska in Ajdovska (obe 1903). V tem prvem desetletju je število članstva vsako leto povprečno naraslo za 23% in Foerster je takrat izračunal, da bo društvo ob tem prirastku leta 1911 doseglo 10.000 članov. Vendar nekaj let pred vojno je bila v času političnih napetosti in gospodarskih težav, z izjemo leta 1908, rast tako zavrta, da je društvo ob svoji dvajseti obletnici štelo 3.337 članov.

⁶⁵ TUMA Henrik, *Imenoslovje Julijskih Alp*. Ljubljana: TK Skala, 1929.

⁶⁶ GABRŠČEK Andrej, *Goriški Slovenci: II knjiga (1901-1924)*. Ljubljana: Samozaložba, 1934, str. 52, 220, 221.

Boj, poln tajnih in mazaških akcij, podtikovanj in obtožb pa so Slovenci bojevali tudi v Kamniških in Savinjskih Alpah. Tu sta si stali nasproti celjska sekcija in predvsem Akademsko sekcija v Gradcu DÖAV ter leta 1893 ustanovljena Savinjska podružnica SPD. Med najbolj dolgotrajnimi spori je bilo markiranje poti skozi Robanov kot proti Ojstrici.⁶⁷ Slovencem je vseskozi stal ob strani prvi večji raziskovalec in opisovalec Savinjskih Alp, graški univerzitetni profesor Johannes Frischauf (1837-1924).⁶⁸ Leta 1897, ob njegovi 60-letnici, ko ga je savinjska podružnica imenovala za častnega člana, so ga označili "rešilni angelj, ki je ojačil naš pogum in krepko podpiral naše društvo".⁶⁹ "Preljubeznivi prijatelj SPD"⁷⁰ Frischauf pa je na naklonjenost odvrčal, da je vedno svetoval vsem tistim, ki so mu hoteli pomagati pri delu, ne glede na narodnost, vero in politiko. Med Slovenci si je tako z večletnim delovanjem našel veliko prijateljev, nemškimi nacionalistom pa se je to tako zamerilo, da so začeli z gonjo po časopisu, pozimi pa so mu na pobudo celjskih buršakov nemški dijaki na univerzi v Gradcu priredili mačjo godbo. Rovarjenje proti njemu naj bi povzročilo celo njegovo prisilno upokožitev.⁷¹

Slovenske gore so v nekaj letih aktivnega delovanja Osrednjega odbora SPD in sekcij razkropljenih po slovenskih deželah zelo hitro in spretno pridobivale slovensko podobo. SPD je tako denimo do prve svetovne vojne zgradilo 37 planinskih postojank in koč.⁷² Frischauf je takole ugotavljal: "Ko bi se bili Nemci o pravem času, t.j. še pred malo leti lotili dela, bi bili ostali oni voditelji, Slovenci pa bi bili le pobirali stopinje za njimi. Sedaj pa smejo le-ti biti ponosni na svoje uspehe, ki so jih dosegli s svojo močjo in svojo zasnovanostjo: SPD je glavni posestnik Triglava, da, celo Savinjske Alpe na Štajerskem so jim zagotovljene, ker delavnost Celjanov hira čim dalje bolj in bode skoraj le navidezna; kajti zastopnikom te sekcije ni nič do planinstva, oni so se le iz narodnih vzrokov ganili na kratkotrajno delo."⁷³ Slovencem je tako še pred propadom dvojne monarhije bolj ali manj uspelo dobiti nacionalno bitko za gore in jim dokazati, da "naše planine nikakor niso domena katerekoli sekcije 'Nem. Plan. Društva'. Naš je rod, naša gora!"⁷⁴ Slovenske gore so se prav skoz ta nacionalni boj šele trdno usidrale v narodno identiteto. Kot "nezgodovinskemu" narodu so Slovencem take delne zmage na nacionalnih frontah gotovo vzbujale samozavest. Gore so postale viden simbol razpoznavanja in reprezentativnosti na nivoju številnih posameznikov, kar kaže npr. pošiljanje razglednice "Pozdrav s Triglava" kot enega izmed najpogostejših

⁶⁷ OROŽEN Janko, Iz zgodovine Planinskega društva Celje. V: *Celjski zbornik*, let. (1977-1981), str. 259-169.

⁶⁸ Johanna Frischaufa (1837-1924) se je med Slovenci oprijel naziv "odkritelja Savinjskih Alp". Med leti 1874 in 1878 se je vanje zaljubil in sklenil, da jih bo s svojimi prizadevanji še bolj približal obiskovalcem. Poleg spisa *Die Sannthaler Alpen*, s katerim je leta 1877 prvi seznanil hribolazce s krasoto Savinjskih Alp, je skupaj z domačini do leta 1876 poskrbel za postavitev prvih treh koč v Savinjskih Alpah: pod Kokrskim sedlom, na Okrešlju in na Korošici. Takrat ga narodna pripadnost še ni tako ovirala kot v devetdesetih (leta 1892 se vrne, da obudi prijateljstva in agitira za gradnjo več cest), ko se je kljub nemškemu izvoru odločno postavil in zagovarjal akcije Slovenskega planinskega društva. O Frischaufovi dejavnosti: KOCBEK Fran (ur.), *Savinjske Alpe*. Celje: Založila Goričar in Leskovšek, 1926.

⁶⁹ KOCBEK, *Savinjske Alpe*, str. 51.

⁷⁰ PV, leto 1896, št. 6, str. 86. Glej tudi zapis ob 70-letnici: KOCBEK Fran, *Dr. Johannes Frischauf. V proslavo njegove 70 letnice*. Celje: Savinjska podružnica SPD, 1907.

⁷¹ KOCBEK, *Savinjske Alpe*, str. 36-76.

⁷² *Stoletje v gorah*, str. 146.

⁷³ KOCBEK, *Savinjske Alpe*, str. 52.

⁷⁴ *Planinski vestnik*, let. (1895), št. 9, str. 141.

motivov.⁷⁵ Boštjan Šaver je v kontekstu "nevidne alpske kulture slovenstva" planinstvo označil kot obliko slovenskega imperializma,⁷⁶ kar je gotovo zelo zanimiva teza. Četudi s podobami gora gotovo ni enakovredno zaznamovano vse raznoliko slovensko ozemlje, se je nacionalna komponenta v boju in dokončni osvojitvi gora pokazala kot zelo pomembna. To lahko vidimo tako skozi minoren pojav oziroma kasnejše vrednotenje nepomembnosti *Österreichischer Touristencluba*,⁷⁷ ki je bil prav tako prisoten v naših gorah, kot tudi skozi popolno odsotnost tedaj v državi (od 1895) prisotnih sekcij delavske planinske asociacije *Naturfreunde*. Nacionalne perspektive v gorah so iz slovenskega prostora skoraj povsem izbrisale "narodno mlačne" organizacije. V marsičem gre vzroke za pomanjkljivo delavsko strukturo iskati v pomanjkljivi industrializaciji, predvsem pa v tem, da je nacionalno gibanje bilo tako izrazito, da je po metodi ustvarjanja "množične psihoze",⁷⁸ vase posrkalo vse sloje prebivalstva. V nacionalnih pogledih osvajanja gora pa je skozi preglede daljših člankov gotovo zanimivo tudi ignoriranje sveta zunaj ožjega narodnega kroga, saj se npr. odprave v kakšne tuje gore sploh ne omenjajo, društvene revije pa v izboru vsebin kvečjemu sledijo konceptu zanimivosti v kontekstu širših germanskih oziroma slovanskih interesov.

Torej, gore, ki so "starim narodom pomenile sovražno puščavo",⁷⁹ so skozi odkrivanje razumskih, estetskih, turističnih in nacionalnih karakterjev, postale družbi na Slovenskem v začetku 20. stoletja že povsem blizu. Vse naštetu pa je končno tudi pripeljalo do strukturnih sprememb v njihovem miselnem dojemaju širše družbe. V perspektivi iskanja zanimivosti raznoliškega ozemlja, kot je bila npr. Kranjska, so se gore iz področja "hendikepa pokrajine" prelevile v točko, ki privlači.⁸⁰ Svet, ki se je poprej zdel nepomemben in povsem nekoristen, je posebej s prevlado nacionalistične misli o potrebi po osvajanju in markiranju prostora postal še kako uporaben. Gore so postale prostor intenzivne ideološke aktivnosti, v katero je bilo vključenih vse več ljudi. Podajanje v gore ni bilo več stvar radovednega pristopa posameznikov, ampak odraz afirmacije narodne misli skupnosti. Gorski svet na Slovenskem je od druge polovice 19. stoletja postal prostor reflektiranja družbenih moči. Z gradnjo planinskih koč, vpisovanji v knjige, žigosanjem kartic, z markiranjem poti proti vrhovom itd. so gore postale pomemben odraz manifestiranja kolektivnih nacionalnih identitet, ki so šele v tem obdobju zajele vse sloje prebivalstva "na sončni strani Alp".

V dobi, ki je sledila pa se je proces udomačitve gora in ponotranjenja njihovih podob na Slovenskem le še bolj poglobil. Na eni strani je k zblíževanju slovenske družbe ob vznožju gora močno vplivala alpinistična dejavnost, ki se ni udeleževala le v svojem ožjem športnem smislu, temveč je bila v javnosti izrazito prisotna tudi v kulturnem izražanju, z druge strani pa je gore s prebivalstvom gotovo zblížala tudi njihova druga, to je zimska osvojitve, ki se je izrazila predvsem v povečevanju smučarske aktivnosti.

⁷⁵ DERŽAJ Matjaž, *Planinski pozdrav*. Ljubljana: Mladika, 1993, str. 2.

⁷⁶ ŠAVER, *Nazaj v planinski raj*.

⁷⁷ Matica društva je bila na Dunaju ustanovljena leta 1869. V slovenskih gorah je bil že zelo zgodaj prisoten s kočjo pri Triglavskih jezerih in z "Mallnerhütte" na Črni prsti. Ohranjena so tudi pravila blejske sekcije iz 1884 v: Arhiv Republike Slovenije, SI_AS 68, Kraljevska banska uprava dravske banovine, Upravni oddelek, Serija društvenih pravil po katastru, št. 297.

⁷⁸ GESTRIN Ferdo, MELIK Vasilij, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: DZS, 1966, str. 312.

⁷⁹ KUNAVER Pavel, *Na planine!* Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1921, str. 6.

⁸⁰ Glej npr. izbor vsebin glede na celoto Kranjske. SIMA Johan, *Bilder aus Krain*. Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1891.

Viri in literatura

1. Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava dravske banovine, Upravni oddelek, Serija društvenih pravil po katastru, št. 148 in št. 297
2. CEVC Tone (Ur.), *Človek v Alpah. Desetletje (1996-2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006
3. CORBIN Alain, *Meereslust. Das Abendland und die Entdeckung der Küste: 1750-1840*. Berlin: Verlag Klaus Wagenbach, 1990
4. DELIMO Žan, *Strah na zapadu XIV-XVIII veka: Opsednuti grad*. Vrnjačka Banja: Zamak kulture, 1982
5. DERŽAJ Matjaž, *Planinski pozdrav*. Ljubljana: Mladika, 1993
6. GABRŠČEK Andrej, *Goriški Slovenci: II knjiga (1901-1924)*. Ljubljana: Samozaložba, 1934
7. GESTRIN Ferdo, MELIK Vasilij, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: DZS, 1966
8. HAAS Hans, Die Eroberung der Berge. V: HAAS Hanns Haas, HOFFMANN Robert, LUGER Kurt (Hg.), *Weltbühne und Naturkulisse. Zwei Jahrhunderte Salzburg-Tourismus*. Salzburg: Verlag Pustet, 1994
9. HINTNER Florian, Eine Krainer Bergfahrt vor hundert Jahren (Feuilleton). V: *Laibacher Zeitung*, 7. 10. 1896
10. KERMAVNER Dušan, Iz predzgodovine slovenskega planinskega društva. V: *Planinski vestnik*, let. 20 (1964), str. 102-108
11. KLINAR Stanko (Ur.), *Valentin Stanič. Prvi alpinist v Vzhodnih Alpah*. Ljubljana: Planinska založba, 2000
12. KOCBEK Fran (Ur.), *Savinjske Alpe*. Celje: Založila Goričar in Leskovšek, 1926
13. KOCBEK Fran, *Dr. Johannes Frischtauf. V proslavo njegove 70 letnice*. Celje: Savinska podružnica SPD, 1907
14. KOCBEK Fran, *Storije: Narodne pripovedke in pravljice iz gornjegrajskega okraja*. Celje: Goričar & Leskovšek, 1926
15. KOS Milko, *Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1933
16. KUGY Julius, *Iz življenja gornika*. Maribor: Obzorja, 1968
17. KUGY Julius, *Pet stoletij Triglava*. Maribor: Obzorja, 1973
18. KUNAVER Pavel, *Na planine!* Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1921
19. *Laibacher Zeitung*, 19. 10. 1895; 17. 1. 1903; 20. 1. 1890; 14. 1. 1893; 22. 1. 1898; 10. 1895
20. LOVŠIN Evgen (Ur.), *Valentin Stanič. Prvi alpinist v vzhodnih Alpah*. Ljubljana: Planinska založba, 1956
21. LOVŠIN Evgen, *V Triglavu in njegovi soseščini*. Ljubljana: Samozaložba, 1944
22. MLAKAR Janko, 60 let slovenskega planinstva. V: *Planinski vestnik*, let. 1953, str. 209

23. NEDVED Anton, *Pesmi za mladost*. Dunaj: C. kr. Založba šolskih bukev, 1866
24. NOVAK Vilko, Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura. V: *Traditiones*, let. (1973), št. 3, str. 17-68
25. OROŽEN Janko, Iz zgodovine Planinskega društva Celje. V: *Celjski zbornik*, let. (1977-1981), str. 259-169
26. *Planinski vestnik*, let. (1895); let. (1933)
27. RAPP Christian, Im Banne des Pathos: Zur Kulturgeschichte des Bergsteigens. V: *Sport, Sinn & Wahn: Steirische Landesausstellung 1991*. Graz: Kulturabteilung des Amtes der Steiermärkischen Landesregierung, 1991, str. 144-150
28. REŽEK Boris, *Stene in grebeni*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1959
29. ROUSSEAU Jean Jacques, *Julija ili Nova Heloisa*. Split: Logos, 1984
30. ROZMAN Franc, Gorenjska. V: *Pozdravi iz slovenskih krajev*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 172-223
31. *Kmetijske in rokodelske novice*, let. 31 (1873), št. 34, str. 272
32. SIMA Johan, *Bilder aus Krain*. Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1891
33. Steiermärkisches Landesarchiv, tipkopis v knjižnici: PLAUTZ Oscar, Die Deutschen in Krain
34. *Stoletje v gorah*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992
35. ŠAVER Boštjan, *Nazaj v planinski raj: alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2005
36. ŠTIH Peter, PERŠIČ Janez, Problem langobardske vzhodne meje. V: *Zgodovinski časopis*, št. 35 (1981)
37. TUMA Henrik, *Imenoslovje Julijskih Alp*. Ljubljana: TK Skala, 1929
38. TUMA Henrik, *Pomen in razvoj alpinizma*. Ljubljana: Turistični klub Skala, 1930
39. VERTOVC Matija, *Shodni ogovori*. Ljubljana, 1850
40. VODNIK Valentin, Vršac. V: KOS Janko (Ur.), *Valentin Vodnik: Zbrana dela*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973
41. WESTER Josip, *Baltazar Hacquet. Prvi raziskovalec naših Alp*. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, 1954
42. *Zeitschrift des DÖAV*, let. 1874; let. 1894
43. ZIMA Janez, *Telovadba v ljudskeji šoli*. Ljubljana, 1872
44. ŽIGON Tanja, *Nemški časnik za slovenske interese - Triglav (1865-1870)*. Ljubljana: Knjižica Kronike, 2004

Summary

Over time, contemplations of mountains throughout centuries and historical processes, was suffering great structural changes; they had to take into account social changes in the period from 18th to 20th century; this brought the changes up close and made them more understandable. Still, and well into the Modern Age, mountains were anticipated as spatial

regions linked to fear; at best, they were looked at with little, if any, interest; or sheer indifference. Mountains were taken at face value as little researched spaces, filled with myths, legends and fairytales. From a safe distance, people looked at them as ugly warts on Earth's face, dirty in comparison to the fair and clean lowlands. A real milestone in discovering mountains were enlightenment-inspired scholars and educators, widening their own areas of interest to mountains in hope for better understanding of nature. There feared no gods and their interpretations of the world anymore; they wanted to start exploring this *terra incognita*, beginning with regular visits to mountains. They starting researching nature's flora and fauna, mountain structure, composition of rocks, cartography of mountains... Furthermore, constantly and regularly going to the mountains, they recognized how good it felt to be on a mountain. Modern men no longer feared mountains, but the opposite- they started to admire them. The world of mountains, previously irrelevant and utterly useless, suddenly became a focus of interest- at first, to individuals, then to general masses. It all began in the late 19th century, when a national pride came into focus; these ideas became dominant and soon the urge to mark mountains as parts of national space. Going to mountains was no longer a matter of individual approach to them by curious individuals; it became an ideological affirmation of a community, of a nation. Slovenian mountains on the turn of century became a reflection of national strength through national mountaineering associations that in the end brought mountains closer to general public in urban lowlands.

Ekonomaska i ekohistorija
Economic- and Ecobistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen VI. / Broj 6
Zagreb - Samobor 2010.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: "Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediteranskom kontekstu" (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - "Hrvatska riječna višegraničja" (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silviije Jerčinović (Križevci, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Prijelom / Layout:

Meridijani, Alan Čaplar

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2010.

Na naslovnici / Cover:

Vrh Kalnika Vranilac / Vranilac, Peak on Kalnik Hills
foto / photo: Alan Čaplar

Adresa uredništva / Mailing adress:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije
